

ПОДАТКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Добрунік Тетяна Пилипівна

к.е.н., доцент

Волчек Руслан Миколайович

к.е.н., доцент

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, Україна

tdobrunik@gmail.com

ruslan1981196@ukr.net

Анотація У статті розглянуто проблемні аспекти розвитку та діючу систему оподаткування малого бізнесу в умовах невизначеності національної економіки. Обґрунтовано пріоритетність застосування спрощеної системи оподаткування у сфері малого бізнесу. Доведено фіскальну значимість єдиного податку у контексті регіонального розвитку. Акцентовано увагу на податкове стимулювання підприємців малого бізнесу у сфері стратегічно значимих видів діяльності з метою збільшення податкових надходжень.

Ключові слова: малий бізнес, фізичні особи-підприємці, спрощена система оподаткування, єдиний податок, податкове стимулювання

Вступ. Малий бізнес є атрибутом сучасної моделі високорозвиненої ринкової економіки та важливою умовою забезпечення стійкого регіонального розвитку, підприємницька діяльність якого сприяє насиченню товарного ринку, нарощуванню обсягів виробництва з урахуванням важливих принципів диверсифікації сфер діяльності, зростання доходів. В умовах посилення загроз зовнішнього середовища, гармонізаційний розвиток суб'єктів малого підприємництва, відтворення його соціально-економічної значимості та

підприємницького потенціалу потребує вагомій державній підтримки, насамперед, у сфері реформування системи оподаткування із метою створення сприятливих умов для розширення бізнесу. Відтак, особливо актуальним є дослідження проблематики оподаткування малого бізнесу в контексті тенденцій його розвитку, основним вектором якого має стати збалансування інтересів суб'єктів малого підприємництва та держави

Мета роботи. Метою роботи є дослідження проблемних аспектів підприємницької діяльності та податкових трансформацій у сфері малого бізнесу в умовах воєнного стану та подальшого відновлення національної економіки.

Матеріали і методи. Матеріалами наукового дослідження слугували фахові наукові публікації вітчизняних вчених, законодавча та статистична інформація щодо діяльності та оподаткування суб'єктів малого бізнесу. Також використані аналітичні дослідження, проведені Європейською Бізнес Асоціацією, представниками Української ради бізнесу. У роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, а саме: аналізу й синтезу, систематизації і класифікації, порівняння та узагальнення результатів.

Результати та обговорення. У процесі трансформаційних змін вітчизняної економіки мале підприємництво відіграє значну роль у забезпеченні економічної та соціальної стабільності суспільства, виступає ефективним сектором регіонального розвитку. Разом із цим, суб'єкти малого підприємництва порівняно із крупними компаніями, є більш вразливими до змін зовнішнього середовища, що відзначається нестачею фінансових ресурсів, неможливістю оборотного капіталу, зниженням ефективності ведення бізнесу.

За результатами дослідження Advanter Group про стан малого та середнього бізнесів (МСБ) в умовах великої війни. Найбільше заважає бізнесу у відновленні непередбачуваність розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку – 56,2% опитаних респондентів. На другому місці – непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу (47,7%). Іншими важливими чинниками є нестача фінансових ресурсів, а саме неплатоспроможність клієнтів (47,6%), недоступність кредитних коштів і недостатність власного капіталу

(30,7%), перешкоди з боку регуляторних чи фіскальних органів (30,1%), високі податки та збори (27,9%). Найбільш пріоритетними завданнями для влади 72,8% підприємців вважають знищення корупції, 48,8% – проведення судової реформи, 40,8% – покращення доступу до кредитів та їх здешевлення, 36,7% – проведення податкової реформи. Загалом змін у податковій системі хочуть 77% опитаних респондентів [1].

За словами Анни Дерев'янка, українські підприємці зміцнюють свою резильєнтність і здатність адаптуватися до умов великої невизначеності. Так, дослідження Індексу настроїв МСБ показало, що 76% підприємців планують розширення бізнесу у 2023 році — за рахунок розширення напрямів, географії присутності чи початку експортування [2].

Про активізацію діяльності бізнесу свідчать дані платформи відкритої аналітики Опендабот щодо динаміки зареєстрованих фізичних осіб-підприємців за останні роки (рис. 1). У 2023 році відбулося 304048 реєстрацій нових ФОП.

Рис. 1. Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців
Джерело: складено за даними [3]

Найпоширенішими секторами серед ФОПів, котрі почали свою діяльність, на другий воєнний рік стали: надання послуг перукарнями та салонами краси —

19,4 тисяч, роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах – 18,1 тисяч, роздрібна торгівля через мережу Інтернет – 17,9 тисяч, комп'ютерне програмування – 17,5 тисяч. Підприємства, що відкривалися протягом другого воєнного року, найчастіше обирали для роботи напрямок неспеціалізованої гуртової торгівлі – 6,7% підприємств зі всіх новостворених. Також популярними серед компаній-новачків були надання в оренду нерухомого майна (6,2%), будівництво житлових і нежитлових будівель (3,8%) та вантажний автомобільний транспорт (3,1%).

Розвиток та ефективне функціонування суб'єктів господарювання залежить від багатьох факторів, вагому роль серед яких займає система оподаткування. Оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності регламентовано Податковим Кодексом України [4], відповідно до якого для суб'єктів малого бізнесу, які представлені юридичними особами та фізичними особами – підприємцями, передбачено загальну та спрощену систему оподаткування.

Отже, суб'єкти малого бізнесу мають право вибору між загальною та спрощеною системою оподаткування з огляду на впровадження дозволених видів діяльності, обсяги отриманого доходу, наявність найманих осіб. Але, як показує практика, для більшості підприємців доцільною залишається спрощена система оподаткування, перевагами якої є: спрощення процедури порядку реєстрації платника податку, спрощення порядку обчислення та адміністрування єдиного податку, надання права вибору сплати ПДВ, звільнення від сплати ряду податків. Саме спрощена система оподаткування є формою податкового симулювання та важливим чинником, що забезпечує стабільний розвиток суб'єктів малого підприємництва, особливо фізичних осіб-підприємців.

Спрощена система оподаткування (далі – ССО) передбачає поділ платників єдиного податку на чотири групи, перебування в яких має свої обмеження. Загальний механізм оподаткування спрощеної системи платників єдиного податку 1-3 групи майже однаковий, тобто враховуються обмеження за максимальною сумою отриманого доходу, за кількістю найманих працівників, за

дозволеними видами економічної діяльності, способами розрахунків з контрагентами. Для 1-2 групи встановлюються фіксовані максимальні ставки у процентному відношенні відповідно до прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. Тобто для платників цих груп обсяг доходів не є об'єктом оподаткування, а враховується тільки для можливості перебування у межах відповідної групи. Отриманий дохід за результатами підприємницької діяльності є об'єктом оподаткування для платників 3 групи із застосуванням ставки 5% та 3% до отриманого доходу. Щодо статусу платника ПДВ, то такими обов'язково є фізичні та юридичні особи 3 групи, які обрали ставку 3% від отриманого доходу незалежно від граничної суми доходу для обов'язкової реєстрації платником ПДВ. Особливістю перебування на спрощеній системі оподаткування підприємств та ФОП 1-3 групи є порядок визнання отриманого доходу, який визначається за датою надходження грошових коштів, а не за датою відвантаження товарів, виконання робіт або надання послуг.

Найбільш специфічним режимом у межах ССО є оподаткування єдиним податком 4 групи для сільськогосподарських товаровиробників, а саме:

- об'єктом оподаткування є сільськогосподарські угіддя та землі водного фонду, базою – нормативна грошова оцінка земельної ділянки; ставки єдиного податку диференційовані з урахуванням виду сільськогосподарських угідь та земель водного фонду;

- для застосування права бути платником даної групи юридичні особи мають в обов'язковому порядку розраховувати частку сільськогосподарського товаровиробництва, яка має бути не менше 75% від отриманого доходу підприємницької діяльності; фізичні особи-підприємці (фермери) мають впроваджувати тільки сільськогосподарське виробництво;

- сільськогосподарські товаровиробники підлягають обов'язковій реєстрації платником ПДВ з урахуванням граничного розміру.

Стабілізації роботи малого бізнесу сприяло введення державою окремих податкових пільг та преференцій з початком повномасштабних воєнних дій на

території нашої держави. Інструментами податкового стимулювання бізнесу в період дії воєнного стану стали:

1) надання права на використання спрощеної системи оподаткування бізнесу (ФОП та юридичним особам) за ставкою 2% від обороту за правилами, встановленими для 3-ї групи платників єдиного податку;

2) звільнення від обов'язкової сплати єдиного податку платників 1 та 2 групи спрощеної системи оподаткування;

Запровадження окремих преференцій у сфері спрощеної системи оподаткування вплинули на динаміку кількості платників ЄП 1-3 груп. Розробниками Національної стратегії доходів за даними ДПС наведено кількість платників єдиного податку за основними групами (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість платників єдиного податку 1-3 групи

(тис. осіб)

Група платників єдиного податку	2021 р	2022 р	2023 р
платники 1 групи	223,3	207,7	206,7
платники 2 групи	622,8	555,3	590,1
платники 3 групи ФОП, у т.ч.	707,5	732,4	747,9
платники 3 групи – ФОП за ставками 3% / 5%	707,5	466,9	500,6
платники 3 групи – ФОП за ставкою 2%	х	265,5	247,3
Загальна кількість ФОП – платників ЄП	1553,6	1495,4	1544,7
частка ФОП у загальній структурі платників ЄП	90,0	86,0	87,0
платники 3 групи – юридичні особи за ставками 3 % / 5 %	176,7	191,6	182,6
платники 3 групи – юридичні особи за ставкою 2 %	х	53,2	55,1
Загальна кількість юридичних осіб – платників 3 групи	176,7	244,8	237,7
частка ЮО у загальній структурі платників ЄП	10,0	14,0	13,0
Загальна кількість платників ЄП 1-3 груп	1 730,3	1 740,2	1 782,4

Джерело: розраховано за даними [5]

Наведена інформація свідчить про загальне зростання платників єдиного податку 1-3 групи, навіть у період дії воєнного стану. Спрощену систему оподаткування використовують в основному фізичні особи-підприємці, частка

яких у довоєнний період становить 90% від усієї кількості платників ЄП 1-3 групи. Найбільше в Україні підприємців, що обирають 2 та 3 групи єдиного податку. І це виправдано, оскільки перебування на цих групах дозволяє застосувати більше диференційовані види діяльності та отримувати більші доходи у межах граничного розміру. Проте, найбільше фіскальне значення для місцевих бюджетів України мають платники 3 групи, оскільки вони сплачують 5% податку від свого обороту (якщо вони не є платниками ПДВ), або 3%, якщо є платниками ПДВ.

Якщо співставити динаміку податкових надходжень з єдиного податку, то їх зміни дещо відрізняються між групами платників податку та темпами зростання у період воєнного стану. Константою залишається те, що основна сума єдиного податку сплачується фізичними особами-підприємцями, які є платниками 1-3 групи (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка єдиного податку, сплаченого юридичними та фізичними особами-підприємцями

показники	2021 р	2022 р	2023 р
Єдиний податок, сплачений фізичними особами-підприємцями, млн. грн.	34813,2	32888,2	38004,9
темп зростання до попереднього року, %	126,0	94,4	115,6
Єдиний податок, сплачений юридичними особами, млн. грн.	6175,4	9844,2	11938,6
темп зростання до попереднього року, %	122,0	160,0	121,3
єдиний податок, сплачений платниками 1-3 групи, млн грн	40988,6	42732,4	49938,6
темп зростання до попереднього року, %	125,4	104,3	116,8

Джерело: складено за даними [6]

Незважаючи на те, що в умовах порушення макроекономічної нестабільності, спричиненої воєнними діями на території України, зростання вразливості малого підприємництва до чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, підприємці малого бізнесу показують свою спроможність до

впровадження активної підприємницької діяльності. Проте, запроваджені податкові преференції у період воєнного стану з одного боку сприяли стабілізації діяльності підприємців у сфері малого бізнесу. Проте, з іншої сторони, спричинили негативний вплив не тільки на суму податкових надходжень, але й саме на податкову складову ведення бізнесу у сфері малого підприємництва.

В Україні у період відновлення національної економіки оподаткування малого бізнесу з метою стратегічного розвитку даного сектора економіки має бути спрямовано на створення сприятливого соціально-економічного клімату за рахунок збалансованого податкового законодавства і адекватного податкового тиску. Сучасні проблеми воєнного стану в Україні викликали необхідність ввести коригування у взаємозв'язок держави та бізнесу. При розвинутій та успішній підприємницькій діяльності відбувається збільшення виробництва, рівня зайнятості населення, підвищення доходів населення, сукупного попиту, а як результат збільшення податкових надходжень. На сьогоднішній день, заходи з підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу мають стати першим кроком на шляху відновлення національної економіки України та підвищення добробуту населення [7, с. 233].

Прийнята Національна стратегія доходів на 2024-2030 роки передбачає послідовні заходи для чинної спрощеної системи оподаткування в Україні. Для першої групи ССО передбачено введення обмежень за видами діяльності з метою скорочення за рахунок високомаржинальних видів бізнесу, скасування фіксованої ставки єдиного податку та введення механізму обчислення податку з фактичного отриманого доходу. Також передбачається Об'єднання другої та третьої групи ССО для фізичних осіб-підприємців в одну групу зі сплатою єдиного податку від обсягу отриманого доходу на основі диференційованої шкали ставок в залежності від виду діяльності. Для юридичних осіб планується збільшення ставок єдиного податку та поступове їх виведення зі спрощеної системи оподаткування на загальну систему. Ще одним нововведенням є застосування порогу обов'язкової реєстрації платником ПДВ до всіх платників ССО. Для виробників сільськогосподарської продукції фізичних осіб (фермерів)

передбачено розширення бази оподаткування на основі масової оцінки земельної ділянки. Для юридичних осіб ставки єдиного податку протягом трьох років будуть переглянуті в бік збільшення до розміру еквівалентного загальному значенню ставки податку на прибуток. Після закінчення перехідного періоду для юридичних осіб буде встановлено заборону для перебування на спрощеній системі оподаткування

Більшість позицій щодо реформування спрощеної системи оподаткування, особливо для фізичних осіб-підприємців, матимуть негативні наслідки щодо посилення фіскалізації та втрати податкових надходжень. Представники Української ради бізнесу зазначають, що НСД була напрацьована без залучення представників бізнесу та фахової оцінки ризиків. Застосування/реалізація таких підходів призведе до збільшення корупції, пригнічення економічного відновлення та тінізації економіки, та ще більшої втрати економічно активних громадян [8].

Отже, у сфері малого підприємництва найбільш вразливими до податкових реформ можуть стати фізичні особи-підприємці, які надають соціально значимі продукцію, товари, послуги та сільськогосподарські товаровиробники – фермери. Оптимізація оподаткування має бути спрямована на стимулювання стратегічно значимих видів підприємницької діяльності у сфері малого бізнесу, збільшення податкових надходжень, зниження тіньової економіки, підвищення соціального добробуту.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, в умовах посилення загроз зовнішнього середовища, гармонізаційний розвиток малого підприємництва, відтворення його соціально-економічного потенціалу потребує вагомій державної підтримки, насамперед, у сфері реформування системи оподаткування із метою створення сприятливих умов для розширення бізнесу. Податкові реформації мають бути спрямовані саме на податкове стимулювання підприємців, які впроваджують стратегічно значимі та соціально значущі види економічної діяльності з метою стабілізації розвитку підприємницької діяльності, збільшення податкових надходжень та зростання добробуту як

суб'єктів малого бізнесу, так і споживачів. Формування виваженої податкової політики повинно мати євроінтеграційний вектор з використанням позитивних аспектів зарубіжного досвіду надання податкових преференцій у сфері діяльності суб'єктів малого підприємництва.

Список літератури

1. Як почуваються малий і середній бізнеси під час війни. Результати дослідження. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/6/703949/> (дата звернення 04.03.2024).
2. Попри війну 3 з 4 МСБ планують розширення бізнесу у 2023 році. URL : <https://eba.com.ua/popry-vijnu-3-z-4-msb-planuyut-rozshyrennya-biznesu-u-2023-rotsi/> (дата звернення 04.03.2024).
3. Понад 300 тисяч нових фопів відкрилося у 2023 році. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/foponomics-2023-12> (дата звернення 04.03.2024).
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua>. (дата звернення 04.03.2024).
5. Національна стратегія доходів до 2030 року. Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf. (дата звернення: 06.03.2024).
6. Державний веб-портал бюджету для громадян: офіційний вебсайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (дата звернення 02.03.2024).
7. Лойко В.В., Александров Б.В. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в умовах війни. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2023. № 1 (11). С. 228-237.
8. Національна стратегія доходів погіршує умови ведення бізнесу. URL: <https://urb.org.ua/nacziionalna-strategiya-dohodiv-pogirshu%D1%94-umovi-vedennya-biznesu-zayava/> (дата звернення 06.03.2024).